

Чинташев Одил Худайбердиевич

Фуқаро муҳофазаси институти Катта ўқитувчи

ФУҚАРОЛАРНИНГ ФАВҚУЛОДДА ВАЗИЯТЛАРДА МАЖБУРИЯТЛАРИ ВА УЛАРНИ МАЪНАВИЙ-РУҲИЙ ТАЙЁРЛАШ

Аннотация: *Мазкур мақолада фуқароларнинг фавқулодда вазиятларда мажбуриятлари ва уларни маънавий-руҳий тайёрлаш усуллари таҳлил қилинган.*

Шунингдек ушбу мақолада, фуқароларни табиий ҳамда техноген хусусиятли фавқулодда вазиятлардан муҳофаза қилишнинг асосий принциплари ҳамда руҳшунос олимлар, тадқиқотчи-психологларнинг фикрлари ёритилган. Фуқароларни фавқулодда вазиятларда ҳатти-ҳаракатларга тайёрлаш бўйича руҳий тайёргарлик усуллари мисоллар ҳамда маънавий-руҳий тадбирларнинг мазмунини келтирилган.

Калит сўзлар: *табиий, техноген, фавқулодда вазиятлар, муҳофаза, аҳоли, ҳудудлар, хавфсизлик, руҳий тайёргарлик, фуқаролар, экологик, хавфли ҳодисалар.*

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Миромонович Мирзиёев “Янги Ўзбекистон демократик ўзгаришлар, кенг имкониятлар ва амалий ишлар мамлакатига айланмоқда” номли китобида, “Бир ҳақиқатни очик тан олишимиз лозим: вақт ўтиши билан ислоҳот жараёнлари тобора кенгайиб бормоқда, шиддатли замон олдимизга янада улкан вазифаларни кўймоқда. Ҳаётнинг ўзи бизни кўп нарсага ўргатмоқда. Шу сабабли биз доимий изланишдамиз. Изланиш бор жойда ютуқлар билан бирга камчилик ва нуқсонлар ҳам бўлиши табиийдир” -деб таъкидлаб ўтган.

Ҳозирги кунга келиб Марказий Осиё ҳудудида ҳам табиий ва техноген тусдаги фавқулодда вазиятлар сони тобора ортиб бормоқда. Бундай шароитда аҳоли ва ҳудудларни табиий ҳамда техноген хусусиятли фавқулодда вазиятлардан муҳофаза қилиш тизимларининг ўрни кучайиб боради.

Инсониятнинг ривожланиш тарихи табиий ҳамда техноген хусусиятли фавқулодда вазиятлар билан боғлиқдир Инсон манфаати, унинг кадр-қиммати, саломатлиги ва хавфсизлигини таъминлаш - кундалик ҳаётимиз жабҳаларида долзарб, устувор ва муҳим ўринни эгаллайди.

Аҳолини ва ҳудудларни табиий ҳамда техноген хусусиятли фавқулодда вазиятлардан муҳофаза қилиш тўғрисидаги қонунчилик Қонун ва бошқа қонунчилик ҳужжатларидан иборатдир.

Лекин аҳоли ҳаётига фақатгина оммавий қирғин қуроллари эмас, балки табиий ҳамда техноген хусусиятли фавқулодда вазиятлар ҳам таҳдид солиб

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2023"

турадики, уларни асло назардан четда қолдириш мумкин эмас. Булар турли табиий офатлар, авария, ҳалокатлардир.

Шу ўринда яна бир масалани ойдинлаштириб олишга тўғри келади. Табиий ҳамда техноген хусусиятли фавқулодда вазиятнинг ўзи нима, ундан аҳоли ва ҳудудларни муҳофаза қилиш деганда нимани кўзда тутиш лозим?

табиий ҳамда техноген хусусиятли фавқулодда вазиятлар - муайян ҳудудда одамлар қурбон бўлишига, одамларнинг соғлиғига ёки атроф табиий муҳитга зарар етишига, жиддий моддий талафотларга ҳамда одамларнинг ҳаёт фаолияти шароитлари бузилишига олиб келиши мумкин бўлган ёки олиб келган авария, ҳалокат, хавфли табиий ҳодиса, табиий офат ёхуд бошқа офат натижасида, карантинли ва инсон учун хавфли бўлган бошқа юқумли касалликлар тарқалиши натижасида юзага келган вазиятлар.

Шу билан бирга, аҳолини ва ҳудудларни табиий ҳамда техноген хусусиятли фавқулодда вазиятларда фуқароларнинг ҳам бундай вазиятларда ўз мажбуриятлари мавжуд.

Фуқароларнинг фавқулодда вазиятларда мажбуриятлари

Фуқаролар:

хавфсизлик чораларига риоя этиши, ишлаб чиқариш интизомининг ва технологик интизомнинг, экологик хавфсизлик талабларининг фавқулодда вазиятлар рўй беришига олиб келиши мумкин бўлган бузилишларига йўл қўймаслиги;

фавқулодда вазиятлардан муҳофазаланишнинг асосий усулларини, жабрланганларга биринчи тиббий ёрдам кўрсатиш йўлларини ўрганиши ҳамда ўз билимлари ва амалий кўникмаларини такомиллаштириши;

фавқулодда вазиятлар рўй беришига олиб келиши мумкин бўлган авариялар, офатлар, ҳалокатлар ва ёнғинлар хавфидан дарак берувчи аниқланган аломатлар тўғрисида тегишли органларни хабардор қилиши;

фавқулодда вазиятлар рўй бериши хавфи шароитларидаги ва фавқулодда вазиятлар рўй берган шароитлардаги огоҳлантириш сигналларини, юриш-туриш қоидаларини ҳамда ҳаракат қилиш тартибини, умумий ва яқка муҳофазаланиш воситаларидан фойдаланиш усулларини билиши;

зарур бўлганда, қутқарув ишларини ва кечиктириб бўлмайдиган бошқа ишларни амалга оширишга кўмаклашиши шарт.

Фавқулодда вазиятлардан аҳолини муҳофаза қилишни ташкил қилишда ушбу масалалар билан шуғулланувчи барча ташкилотлар "Аҳоли ва ҳудудларни табиий ва техноген хусусиятли фавқулодда вазиятлардан

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2023"

муҳофаза қилиш тўғрисида"ги Қонунда белгилаб қўйилган асосий принципларга амал қилишлари лозим.

Фавқулодда вазиятлардан муҳофаза қилишнинг асосий принциплари қуйидагилардан иборат:

қонунийлик;

инсонпарварлик, инсон ҳаёти ва соғлиғининг устуворлиги;

ошкоралик;

ахборотнинг ўз вақтида берилиши ва ишончлилиги;

фавқулодда вазиятлардан муҳофаза қилиш чораларининг олдиндан кўрилиши.

Шу билан бирга, аҳолини ва ҳудудларни табиий ҳамда техноген хусусиятли фавқулодда вазиятларда муҳофаза қилишда, аҳолини маънавий-руҳий томонидан тайёргарлик муоммоси бугунги кунда асосий долзарб ва устувор ҳисобланади.

Фуқароларни фавқулодда вазиятларга тайёрлашнинг асосий йўналишларидан бири бу табиий ҳамда техноген хусусиятли фавқулодда вазиятларда ҳаракат қилишда маънавий-руҳий тайёрлашдир.

Шу мақсадда аҳолини барча табақаларини фавқулодда вазиятлардан муҳофазаланиш соҳасига мунтазам ўргатилиб борилади.

Рухшунос олимлар ҳам бундай тайёргарликнинг жуда муҳимлиги ҳақида гапирадилар. Улар ҳайратомуз рақамни келтирадилар: ҳарбий қисмлар жанговорлик қобилиятининг 65% аскарларнинг маънавий-руҳий ҳолатига боғлиқ экан.

Тадқиқотчи-психологлар П. Хочкинсон ва М. Стюарт "Ҳалокатда омон қолиш" номли китобларида ёзишларича, кўпчилик учун ёнғин вақтида унинг алангаси дўзах ўти бўлиб туюлади. Эҳтимолки, ёнғин вақтида одамларни қайсидир бошқа хавфли вазиятдагидан кўра кўпроқ ваҳима босади.

Бу хавфли ҳодисанинг хусусияти аввал ваҳима қилиб қочишдан иборат. Бу одамнинг хавфли вазиятдан қочиш кутилишига уринишидан бошқа нарса эмас.

Одам ҳамма нарсани унитиб, ҳеч ким билан ҳисоблашмайди, асосий мақсад бутун вужудини қамраб олган, баъзан мутлақо асосиз кўркувдан кутилиш бўлади. Ёнғиндаги вазиятни одам ўзининг омон қолишига тўғридан-тўғри таҳдид деб тушинади, баданни муздек тер бостириб юборадиган, қаттиқ кўркув ҳисси пайдо бўлади, фожа бир зумликкина бўлиб туюлади, мияда эса ҳаракат қилиш керак, деган фикр туғилади.

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2023"

Фуқаро муҳофазасида руҳий тайёргарлик - бу одамларда руҳан чидамлилиқни шакллантириш ёки қўйилган вазифаларни бажариш, тинчлик ва уруш вақтидаги хавфли вазиятларда фидокорона ҳаракат қилиш қобилитини кучайтиришдаги хислатларини ҳосил қилиш демакдир.

Фуқароларни фавқулодда вазиятларда ҳатти-ҳаракатларга тайёрлаш бўйича руҳий тайёргарлик усулларида мисоллар келтирамиз.

“Ўтдан кўрқиш”ни енгиш. Одам сакраб ўта оладиган кенгликда узун завур қазилади. Унда ишлатиб бўлинган солярка ёки бошқа ёнадиган суюқлик тўлдириб, ёкиб юборилади. Олов девор ҳосил қилиб ёнаётганда, таълим олаётганлар муҳофаза қийимларини кийиб сакраб, шу олов деворидан ўтадилар. Бунда, ҳар эҳтимолга қарши, олов деворнинг икки томонидан сув шланглари ушлаган қутқарувчилар туришади.

“Баландликдан кўрқиш”ни енгиш. Ходалардан тўрт қаватли уй макети қурилади. Баландликда хода устида машқ қилинади. Машқ қилаётганлар хавфсизлик камарини боғлаб оладилар ва улар баланд минорага чиқиб, ундан қутқариш арқони ёрдамида пастга тушадилар.

“Сувдан кўрқиш”ни енгиш. Сувли тўсиқ устига узунлиги 100 метрли тебранма кўприк қурилади. Таълим олувчилар шу кўприк устидан юриб, сув тўсиқларидан ўтадилар. Тайёргарликнинг бундай усулда олиб боришда таълим олувчиларда фавқулодда вазият юз берганда эсанкираб қолмаслик, чидам ва мардлик кўрсатиш ҳиссини шакллантиради. Машғулотлар ва ўқув машқларини юқори савияда, кечаси ва кундузи, мураккаб об-ҳаво шароитларида, захарланиш зоналаридан ўтиб, вайрона уюмларини саронжамлаб, ёнғинни ўчириб ва ҳ.к. ўтказишлари керак. Фақат шундай йўл билангина қийинчиликларни енгиб ўтишга ўргатиш, одамларда зарур бўлган маънавий-руҳий хислатларни шакллантириш мумкин.

1984 йил март ойида Газли зилзиласи вақтида Когондан келган санитар дружиначилари фидокорона ҳаракат қилдилар. Бироқ, уларнинг айримлари қон оқиб турган ярани ва бошқа турдаги жароҳатларни кўриб кўрқиб кетган эдилар. Бу санитария дружиналарининг сардори тўғри қарорга келди, яъни тегишли ташкилотлар билан келишиб, сандружиначиларни навбатчилик қилишга тез тиббий ёрдам пунктларига юборди. У ерда сандружиначилар керакли хислатларни ўзларида ҳосил қилишлари учун даволаш профилактик тадбирларига ёрдам беришди. Бу эса ўз навбатида ижобий натижа берди.

Аҳолини табиий ҳамда техноген хусусиятли фавқулодда вазиятларда муҳофаза қилишда маънавий-руҳий тайёрловнинг асосий вазифаси бу фуқаро муҳофазасига қаратилган давлат қарорлари талабларини таъминлашдир.

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2023"

Фуқаро муҳофазасида маънавий-руҳий тадбирларнинг мазмуни:

фуқаро муҳофазаси бўйича аҳолига ҳавфсиз ҳаёт кечиришини таъминлаш ҳақида давлатнинг қарорлари ва сиёсатини тушунтириш;

аҳолида юксак даражадаги маънавий-руҳий хусусиятларни: мардлик, ўзини ушлай билиш, жасурлик, ботирлик, ташаббускорлик каби хислатларни шакллантириш ва ривожлантириш;

фавқулодда вазиятларда иқтисодиёт иншоотларини муҳофаза қилиш каби тадбирларга фуқароларни тайёрлаш;

аҳолига фавқулодда вазиятларда муҳофаза қилиш усул ва воситаларни тушунтириш;

аҳолини ўз вақтида қутқарув ва бошқа ишларни олиб боришни ўргатиш; зарарланганда ўз-ўзига ва ўзаро ёрдам кўрсатиш усулларини ва воситаларини ўргатиш;

радиоактив моддалар, захарли моддалар, бактериал воситалар ва бошқа кучли таъсир этувчи захарли моддалар билан захарланганда, қисман санитария ишловини олиб боришини ўргатиш;

маънавий-руҳий тайёрлаш усуллари:

давра суҳбатлари ўтказиш;

доимий равишда халқ билан мулоқотда бўлиш.

Юқорида қайд этилганларни инобатга олган ҳолда қуйидагича хулоса қилишимиз мумкин.

Фавқулодда вазиятларда фуқаро муҳофазаси вазифаларини муваффақиятли бажарилишини фақатгина, олдиндан, пухта уюштирилган амалий машғулотлар билан бирга маънавий-руҳий тайёрлаш натижасида эришиш мумкин.

Фуқаро муҳофазаси соҳасида тайёргарликдан ўтаётганлар фуқаро муҳофазасининг ҳозирги замондаги ролини қанчалик тўғри тушинсалар, уларнинг бу соҳадаги билим, маҳорат ва кўникмалари шунчалик мустаҳкамроқ ва мукамалроқ бўлади.

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2023"

ФОЙДАЛАНГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ўзбекистон Республикасининг «Аҳолини ва ҳудудларни табиий ҳамда техноген хусусиятли фавқулодда вазиятлардан муҳофаза қилиш тўғрисида» ги 2022 йил 8 июл кундаги Қонуни.
2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Ўзбекистон Республикаси Фавқулодда вазиятларнинг олдини олиш ва бундай вазиятларда ҳаракат қилиш давлат тизими тўғрисида” ги 2023 йил 29 апрель кундаги 171-сонли Қарори.
3. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон демократик ўзгаришлар, кенг имкониятлар ва амалий ишлар мамлакатига айланмоқда. Тошкент: О‘қитувчи МУ МСНЎ, 2021. 6-65 б.
4. Шойгу Ю.С. Психология экстремальных ситуаций для спасателей и пожарных/ под общей ред. М.: Смысл, 2007., стр.169-172.
5. Немов Р. С. Психология / Учебник - М.: Высшее образование, 2008., стр. 112-115.
6. Корчемный П.А., Елисеев А.П. Психологическая устойчивость в чрезвычайных ситуациях / Курс лекций. Часть I. Новогорск, 2000., стр. 81-83.
7. Шойгу С. К., Фалеев М. И., Кириллов Г. Н. и др. Учебник спасателя/ под общ. ред. Воробьева Ю. Л. - 2-е изд., перераб. и доп. - Краснодар: «Сов. Кубань», 2002. Стр.78-83.
8. Эгизов И.А., Ордобаев Б.С., Абдыкеева Ш.С. Аварийно-спасательные работы на водных объектах: учебное пособие для студ. направления «Техносферная безопасность» профиля «ЗЧС»/сост.:Бишкек: Изд-во КРСУ, 2017. Стр. 121-123.
9. <http://www.lib.psichology.msu.ru>, <http://www.lib.psichology.narod.ru>